

Ministerstwo
Kultury
i Dziedzictwa
Narodowego.

DEPARTAMENT **MECENATU** PAŃSTWA

BIBLIOTEKI CYFROWE

|

KSIĄŻKA ELEKTRONICZNA

(E-KSIĄŻKA)

Warszawa
marzec 2010

Spis treści

1.	Biblioteki cyfrowe w Polsce	3
1.1.	Wielkość zasobów cyfrowych bibliotek	3
1.2.	Cyfrowa Biblioteka Narodowa Polona	4
1.3.	Repozytorium Dokumentów Elektronicznych Biblioteki Narodowej	5
1.5.	Zawartość bibliotek cyfrowych	7
1.6.	Użytkowanie bibliotek cyfrowych	8
1.7.	Prawo autorskie a biblioteki cyfrowe	10
1.8.	Największe projekty digitalizacyjne	14
2.	Książka elektroniczna (e-książka)	17
2.1.	Czym jest książka elektroniczna?	17
2.2.	E-czytniki	18
2.3.	Zalety i wady książki elektronicznej	18
2.4.	Rynek książki elektronicznej	19
2.5.	Czy elektroniczna książka może zwiększyć czytelnictwo?	21

1. Biblioteki cyfrowe w Polsce

Biblioteka cyfrowa to struktura wirtualna składająca się z dokumentów cyfrowych, oprogramowania umożliwiającego zarządzanie dokumentami i ich wyszukiwanie oraz zbioru metadanych (opisów katalogowych dokumentów cyfrowych). Większość prezentowanych w polskich bibliotekach dokumentów cyfrowych jest tworzona w procesie digitalizacji, czyli przekształcania dokumentów bibliotecznych z postaci tradycyjnej do cyfrowej. Dokumenty cyfrowe powstają poprzez skanowanie (książki, czasopisma, dokumenty ikonograficzne i kartograficzne, mikrofilmy) lub komputerowe przekształcanie dźwięku i/lub obrazu z postaci analogowej do cyfrowej (dokumenty audiowizualne). Istnieje również kategoria dokumentów „born-digital”, mających wyłącznie postać cyfrową (płyty CD, dokumenty online, programy komputerowe, itp.).

Pierwsze działania digitalizacyjne w bibliotekach polskich rozpoczęły się w 1995 roku. Obecnie większość dużych bibliotek naukowych prowadzi systematyczną digitalizację swoich zbiorów. Pierwszą polską biblioteką cyfrową była uruchomiona w 2002 roku Polska Biblioteka Internetowa. W roku 2004 powstała Wielkopolska Biblioteka Cyfrowa, która jako pierwsza wykorzystwała oprogramowanie do budowy i zarządzania bibliotekami cyfrowymi – dLibra. Obecnie w Polsce działa ponad 50 bibliotek cyfrowych, które liczą od kilku do kilkudziesięciu tysięcy pozycji.

1.1. Wielkość zasobów cyfrowych bibliotek

Ocena liczby zdigitalizowanych obiektów w Polsce jest przedsięwzięciem złożonym ze względu na brak koordynacji działań oraz stosowane przez poszczególne biblioteki niejednoznaczności terminologiczne. W praktyce biblioteki określając wielkość prowadzonych prac digitalizacyjnych posługują się pojęciem skanu (definiowanego jako plik rastrowy odpowiadający stronie lub dwóm stronom książki lub czasopisma, pojedynczej fotografii, arkuszowi mapy itp.) lub pojęciem obiektu rozumianego jako jednostka biblioteczna, który może zawierać od jednego do kilkuset skanów. Prowadzi to do trudności w realnym oszacowaniu skali prac digitalizacyjnych w polskich bibliotekach.

Na podstawie przeprowadzonych badań (badania 100 największych polskich bibliotek z 2005 r.¹ oraz ankiety Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego z 2007 r.) można stwierdzić,

---

¹ Badania Małgorzaty Kowalskiej z 2005 roku opublikowane w: *Małgorzata Kowalska, Digitalizacja zasobów bibliotek polskich. Toruń 2006*

że w 2003 roku istniało w Polsce szacunkowo ok. 10 000 zeskanowanych obiektów bibliotecznych, zaś w 2005 roku ok. 44 000. Natomiast w połowie roku 2007 liczbę skanów w polskich bibliotekach oszacowano na ok. 2 850 000, co przy założeniu że obiekt biblioteczny zawiera średnio 60 skanów daje ok. 47500 zdigitalizowanych pozycji. W grudniu 2008 roku poprzez Internet dostępnych było ok. 240 tys. obiektów cyfrowych, będących wynikiem digitalizacji zasobów bibliotecznych, natomiast **w lutym 2010 r. – ok. 360.000 obiektów**. Liczby te nie określają całkowitej skali rezultatów prac digitalizacyjnych w bibliotekach polskich, ale dają obraz wyraźnego postępu w procesie digitalizacji zbiorów bibliotecznych. Zdigitalizowane zbiory wciąż jednak stanowią niewielki odsetek zbiorów bibliotecznych, na ogół nie przekraczający 1% zasobu.

Fakt działania w Polsce ponad 50 bibliotek cyfrowych nie oznacza, że tylko tyle bibliotek prowadzi działalność digitalizacyjną. Większość bibliotek cyfrowych jest prowadzona przez konsorcja biblioteczne, w skład których wchodzi najważniejsze biblioteki naukowe i publiczne danego regionu Polski. Wielkopolska Biblioteka Cyfrowa jest rezultatem współpracy bibliotek, należących do Poznańskiej Fundacji Bibliotek Naukowych, w tym m.in. Biblioteki Uniwersytetu Adama Mickiewicza, Biblioteki Raczyńskich, Biblioteki Kórnickiej PAN oraz Biblioteki Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk. Śląska Biblioteka Cyfrowa jest budowana przez konsorcjum ponad 40 bibliotek z terenu Górnego Śląska oraz Śląska Opolskiego. Kujawsko-Pomorską Bibliotekę Cyfrową tworzy 11 bibliotek i instytucji kultury z Torunia i Bydgoszczy, a Małopolską Bibliotekę Cyfrową ponad 11 bibliotek i archiwów. Dzięki współpracy w ramach konsorcjów biblioteki cyfrowe wykazują dużą dynamikę wzrostu. Największymi bibliotekami prowadzącymi samodzielne biblioteki cyfrowe są Cyfrowa Biblioteka Narodowa Polona, Biblioteka Cyfrowa Uniwersytetu Wrocławskiego oraz e-BUW.

1.2. Cyfrowa Biblioteka Narodowa Polona

Cyfrowa Biblioteka Narodowa Polona, tworzona w Bibliotece Narodowej, umożliwia dostęp do swoich zasobów poprzez kolekcje oraz poprzez wyszukiwanie katalogowe. Oparta jest na katalogu Biblioteki Narodowej oraz narodowej bibliografii i zawiera różnorodne typy dokumentów bibliotecznych: książki, czasopisma, grafikę, fotografie i rysunki, dokumenty życia społecznego (ulotki, odezwy, plakaty i afisze, jednodniówki), stare druki, rękopisy oraz druki muzyczne.

Od stycznia 2007 roku jest BN partnerem Biblioteki Europejskiej i udostępnia przez jej portal swoje zasoby katalogowe i cyfrowe. Od listopada 2008 roku CBN Polona udostępnia swoje zasoby cyfrowe z domeny publicznej w portalu Europeana.

CBN Polona prezentuje swoje zbiory w postaci starannie opracowanych kolekcji tematycznych. Zawiera ona kolekcje dotyczące największych twórców kultury polskiej (Jan Kochanowski, Mikołaj Rej, Adam Mickiewicz, Juliusz Słowacki, Cyprian Norwid, Fryderyk Chopin) oraz kolekcje o charakterze historycznym i geograficznym (m.in. dotyczące powstania styczniowego, Kresów Wschodnich, Warszawy, kampanii wrześniowej 1939 r., wydawnictw konspiracyjnych II wojny światowej). CBN Polona jest również współtwórcą bardzo popularnej wśród uczniów szkół podstawowych i średnich kolekcji Wolne Lektury, prezentującej interesująco kanon lektur szkolnych pozostających w domenie publicznej. Wszystkim kolekcjom towarzyszą przystępnie napisane i bogato ilustrowane opracowania, zawierające linki do najciekawszych zeskanowanych dzieł.

W lipcu 2008 roku Biblioteka Narodowa przejęła nadzór nad Polską Bibliotekę Internetową (PBI), która z dniem 1 stycznia 2008 r., zgodnie z zapisem w Planie Informatyzacji Państwa na lata 2007-2013, została przekazana przez Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji Ministerstwu Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Celem PBI było wyrównanie szans dostępu do wiedzy osobom mieszkającym w małych miastach i wsiach oddalonych od ośrodków akademickich i kulturalnych, dla których komputer z dostępem do Internetu jest często jedyną szansą kontaktu ze zdobyciami nauki i kultury. Biblioteka oferuje użytkownikom głównie lektury szkolne oraz dzieła polskiej literatury klasycznej. Dokumenty cyfrowe, składające się na PBI nie spełniają międzynarodowych norm jakościowych i standardów dla obiektów cyfrowych, m.in. ze względu na niską rozdzielczość plików cyfrowych, brak lub niekompletność metadanych, częsty brak powiązania reprodukcji cyfrowej ze skanowanym oryginałem oraz niedostateczną kontrolę w procesie produkcyjnym (braki stron). Biblioteka Narodowa prowadzi prace nad dostosowaniem zasobów PBI do norm europejskich.

1.3. Repozytorium Dokumentów Elektronicznych Biblioteki Narodowej

Dość nietypową biblioteką cyfrową jest Repozytorium Dokumentów Elektronicznych BN, które gromadzi wyłącznie naturalne dokumenty cyfrowe (tzw. dokumenty *born-digital*), nadsyłane przez wydawców jako egzemplarz obowiązkowy publikacji, wydawanych

wyłącznie w postaci elektronicznej. Repozytorium zostało uruchomione w kwietniu 2009 r. w celu gromadzenia, udostępniania i długookresowej archiwizacji dokumentów elektronicznych „born digital”. Do repozytorium trafiają dokumenty elektroniczne samoistnie wydawniczo nadsyłane w ramach egzemplarza obowiązkowego.

Prace nad przygotowaniem repozytorium rozpoczęły się pod koniec 2008 roku. Po zapoznaniu się z funkcjonalnością poszczególnych programów do tworzenia repozytoriów zdecydowano się na oprogramowanie typu open source DSpace, zaprojektowanego przez Massachusetts Institute of Technology we współpracy z Hewlett Packard Company. Obecnie jest najbardziej popularnym narzędziem do tworzenia repozytoriów, korzysta z niego ok. 380 instytucji na całym świecie.

Przy wyborze oprogramowania kierowano się nie tylko możliwościami finansowymi, ale przede wszystkim potrzebami użytkowników systemu (BN, wydawcy, czytelnicy), zwracając szczególną uwagę na bezpieczeństwo przechowywania w repozytorium materiałów.

System składa się z dwóch części nazwanych roboczo: ‘depozyt’ i ‘publikacje’. ‘Depozyt’ przygotowano dla wydawców, którzy samodzielnie przesyłają publikacje poprzez szyfrowane połączenia. Dla każdego wydawcy tworzone jest osobne konto, do którego dostęp mają tylko osoby znające hasło i zarejestrowane w systemie. ‘Publikacje’ służą udostępnianiu w sieci wewnętrznej BN przechowywanych w repozytorium dokumentów elektronicznych. Dla każdej publikacji w repozytorium powstaje rekord bibliograficzny w katalogu komputerowym.

Ze względu na ochronę prawną autorską gromadzonych dokumentów, są one udostępniane tylko w sieci wewnętrznej BN, a spoza BN dostęp do publikacji jest zablokowany.

Repozytorium zawiera (stan na koniec lutego 2009 r.) 2812 dokumentów.

1.4. Konsorcjum „Polskie Biblioteki Cyfrowe” i Federacja Bibliotek Cyfrowych

W maju 2008 roku powstało konsorcjum „Polskie Biblioteki Cyfrowe”, w skład którego weszły następujące instytucje:

- Poznańska Fundacja Bibliotek Naukowych,
- BG Akademia Górniczo-Hutnicza,
- BG i OINT Politechnika Wrocławska,

- Biblioteka Śląska,
- BG Uniwersytet Ekonomiczny Kraków,
- Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie,
- Wojewódzka Biblioteka Publiczna Kraków,
- Biblioteka Politechniki Krakowskiej,
- Biblioteka Uniwersytetu Zielonogórskiego,
- BG Wyższa Szkoła Biznesu w Dąbrowie Górniczej,
- BG Politechnika Białostocka,
- BG Uniwersytet Opolski,
- Wyższa Szkoła Humanitas w Sosnowcu,
- Politechnika Łódzka,
- Podlaska Biblioteka Cyfrowa
- Zielonogórska Biblioteka Cyfrowa.

Zadaniem konsorcjum jest współpraca przy tworzeniu zasobów cyfrowych.

Serwis Federacja Bibliotek Cyfrowych (FBC) utrzymywany jest przez Poznańskie Centrum Superkomputerowo-Sieciowe afiliowane przy Instytucie Chemii Bioorganicznej PAN. Serwis ten daje możliwość wyszukiwania dokumentów cyfrowych opublikowanych bądź przeznaczonych do publikacji w ponad 40 polskich bibliotekach cyfrowych.

Poznańskie Centrum Superkomputerowo-Sieciowe jest od września 2008 roku partnerem projektu EuropeanaLocal. Od grudnia 2009 r. Zasoby FBC są dostępne w serwisie Europeana.

1.5. Zawartość bibliotek cyfrowych

Polskie biblioteki cyfrowe udostępniają niemal wszystkie kategorie zbiorów bibliotecznych. Ze względu na ochronę prawno-autorską digitalizacji podlegają przede wszystkim książki i czasopisma z XIX w., stare druki, rękopisy, materiały dydaktyczne (biblioteki uczelniane) oraz regionalia. Analiza zawartości polskich bibliotek cyfrowych wskazuje, że najczęściej digitalizowane są czasopisma i gazety o zasięgu regionalnym z XIX i początku XX wieku. Niektóre biblioteki (m.in. Małopolska Biblioteka Cyfrowa, Jeleniogórska Biblioteka Cyfrowa) prezentują również, na mocy porozumień z wydawcami, prasę współczesną. Drugim chętnie digitalizowanym typem zbiorów są dokumenty jednokartkowe (fotografie, grafika, pocztówki itp.). Digitalizacja prasy, często z postaci mikrofilmowej oraz jednoarkuszowych zbiorów ikonograficznych jest stosunkowo prosta i niedroga. Biblioteki udostępniają również cyfrowe wersje książek, rękopisów, starych druków, nut oraz obiektów

kartograficznych. W polskich cyfrowych zasobach bibliotecznych praktycznie nie ma zbiorów audiowizualnych. Podkreślić należy, że nie wszystkie prezentowane w Internecie dokumenty cyfrowe spełniają międzynarodowe normy dotyczące jakości oraz sposobu prezentacji metadanych.

Zbiory spoza domeny publicznej rządziej podlegają skanowaniu, natomiast ich udostępnianie jest ograniczone wyłącznie do terminali komputerowych, znajdujących się na terenie bibliotek przechowujących ich oryginały, na mocy art. 28 ustawy o prawie autorskim. Ze względów praktycznych formy tej nie stosują konsorcja bibliotek cyfrowych, a jedynie biblioteki samodzielnie prowadzące i udostępniające obiekty zdigitalizowane.

Istnieje także kategoria zbiorów, które podlegają digitalizacji ze względów konserwatorskich oraz ochronnych, natomiast nie są udostępniane czytelnikom (np. niektóre kategorie rękopisów współczesnych).

Nieliczne biblioteki cyfrowe (Cyfrowa Biblioteka Narodowa Polona, projekt „Otwórz książkę”, Kujawsko-Pomorska Biblioteka Cyfrowa) udostępniają również dokumenty chronione prawem autorskim, na podstawie licencji Creative Commons lub licencji niewyłącznych na publikacje cyfrowe (Biblioteka Narodowa udostępnia w ten sposób utwory m.in. Grzegorza Morycińskiego, Dariusza Ejzenharta, Zbigniewa Mystkowskiego, Polskiego Stowarzyszenia Jazzowego, Stanisława Hiszpańskiego oraz Joanny Papuzińskiej).

Dzięki udostępnianiu zasobów cyfrowych w sieci Internet polskie biblioteki cyfrowe są dostępne dla internautów z całego świata. Dlatego też większość interfejsów bibliotek cyfrowych jest dostępnych w języku polskim i angielskim. Ponadto strony Śląskiej Biblioteki Cyfrowej, Biblioteki Cyfrowej Uniwersytetu Wrocławskiego oraz Jeleniogórskiej Biblioteki Cyfrowej, prezentujące zbiory pogranicza polsko-czesko-niemieckiego, są dostępne również w językach czeskim i niemieckim. Obiekty opisywane są jednak w języku polskim.

Na podstawie szacunkowych obliczeń przeprowadzonych we wrześniu 2008 r. w Bibliotece Narodowej w ramach projektu Komisji Europejskiej „Economic and Social Impact of the Public Domain” ustalono, że liczba zbiorów bibliotecznych z domeny publicznej, które powinny zostać zdigitalizowane i udostępnione przez Internet w Polsce wynosi ok. 1,6 miliona pozycji.

1.6. Użytkowanie bibliotek cyfrowych

Określenie liczby użytkowników bibliotek cyfrowych jest zadaniem bardzo trudnym. W 2009 r. Digitaal Erfgoed Nederland przeprowadził w ramach projektu Europeana v. 1.0 badania

Biblioteki cyfrowe i książka elektroniczna

statystyk użytkowania bibliotek cyfrowych. Statystyki bibliotek cyfrowych określają zazwyczaj ilość odwiedzin poszczególnych bibliotek, najczęściej przeglądane publikacje, liczbę użytkowników, kraje, z których pochodzą użytkownicy oraz przygotowują zestawienia czasu trwania odwiedzin. Stwierdzono, że biblioteki używają różnych programów statystycznych, z których najpopularniejsze są Google Analytics oraz AWStats. Wyniki badań statystycznych, prowadzonych w tych samych bibliotekach za pomocą kilku programów, różnią się od siebie w sposób zasadniczy, co jest spowodowane kilkoma czynnikami:

- ▶ różnymi definicjami terminu „odwiedziny biblioteki cyfrowej”
- ▶ filtrowaniem bądź tylko częściowym filtrowaniem odwiedzin tzw. robotów (specjalistycznego oprogramowania śledzącego zasoby cyfrowe Internetu)
- ▶ brakiem jednoznacznej definicji „unikalnego użytkownika” (odwiedziny raz dziennie, raz na tydzień, raz na miesiąc)
- ▶ użytkowaniem komputerów z dynamicznie przydzielanym IP

Dlatego też wszelkie interpretacje wyników statystycznych dotyczących ilości użytkowników bibliotek cyfrowych oraz sposobu korzystania z bibliotek cyfrowych mogą prowadzić do nieprawdziwych ocen. W raporcie podkreślono konieczność określenia bardziej precyzyjnych zasad, które umożliwią badania porównawcze.

Biorąc pod uwagę powyższe zastrzeżenia, odwiedziny największych polskich bibliotek cyfrowych kształtowały się następująco w ciągu ostatniego roku:

Biblioteka	Liczba odwiedzin w ciągu miesiąca	Liczba wyświetlonych publikacji w ciągu miesiąca
Cyfrowa Biblioteka Narodowa Polona	400-500 tys.	150-200 tys.
Wielkopolska Biblioteka Cyfrowa	200-300 tys.	100-150 tys.
Śląska Biblioteka Cyfrowa	200-300 tys.	50-60 tys.
Kujawsko Pomorska Biblioteka Cyfrowa	50-100 tys.	50-60 tys.
Małopolska Biblioteka Cyfrowa	50-100 tys.	30-50 tys.
Biblioteka Cyfrowa Uniwersytetu Wrocławskiego	50-100 tys.	25-40 ys.

1.7. Prawo autorskie a biblioteki cyfrowe

Udostępnianie zbiorów cyfrowych w Internecie jest regulowane Ustawą o prawie autorskim i prawach pokrewnych z dnia 4 lutego 1994 r. (Dz. U. 2000 r. Nr 80 poz. 904), która stanowi, że publicznie rozpowszechniane bez żadnych ograniczeń mogą być utwory, do których wygasły autorskie prawa majątkowe. Ustalenie, czy mamy do czynienia z takim utworem jest jednak w wielu przypadkach utrudnione lub wręcz niemożliwe. Zgodnie z art. 36 ust. 1 ustawy termin 70 lat, po których utwór przechodzi do domeny publicznej liczy się bowiem różnie dla różnych przypadków. Przykładowo, termin ten liczy się w zasadzie od śmierci twórcy, jednak w odniesieniu do utworu, do którego autorskie prawa majątkowe przysługują z mocy ustawy innej osobie niż twórca, liczy się on od daty rozpowszechnienia utworu. Biblioteka cyfrowa musi zatem ustalić, czy zgodnie z przepisami prawa autorskimi obowiązującymi w chwili powstania utworu prawa do niego przysługiwały twórcy, czy przeszły na inną osobę. W tym drugim przypadku musi ona też ustalić, kiedy doszło do rozpowszechnienia utworu, co nie zawsze pokrywa się z datą jego upublicznienia. Są to zwykle okoliczności niejasne, nieudokumentowane, a w najlepszym wypadku zależne od interpretacji prawa. Sprawa komplikuje się dodatkowo, gdy w jednym dziele łączą się prawa wielu osób, bowiem w przypadku utworów digitalizowanych ograniczenie to dotyczy zarówno autorów, jak i tłumaczy oraz ilustratorów dzieła.

Ustawa wyraźnie określa zasady ochrony utworów, ich zwielokrotniania oraz rozpowszechniania. Nowelizacja ustawy o prawie autorskim z 2004 roku poszerzyła zakres licencji dla bibliotek poprzez wprowadzenie nowego uprawnienia, a także zmodyfikowała treść dotychczasowych uprawnień. Obecnie na podstawie art. 28 ustawy o prawie autorskim biblioteki uprawnione są do:

- ▶ udostępniania nieodpłatnego, w zakresie swoich zadań statutowych, egzemplarzy utworów rozpowszechnionych (a więc nie tylko opublikowanych);
- ▶ sporządzania lub zlecenia sporządzania egzemplarzy rozpowszechnionych utworów w celu uzupełnienia, zachowania lub ochrony własnych zbiorów.

Ponadto ustanowiono na rzecz bibliotek nowe uprawnienie, na podstawie którego mogą one:

- ▶ udostępniać zbiory dla celów badawczych lub poznawczych za pośrednictwem końcówek systemu informatycznego (terminali), znajdujących się na terenie bibliotek.

Oznacza to, że biblioteki mogą korzystać w wymieniony powyżej sposób z utworów i przedmiotów praw pokrewnych, bez konieczności uzyskania zgody podmiotu uprawnionego

z tytułu prawa autorskiego. Rozpowszechnianie przez bibliotekę, archiwum lub szkołę reprodukcji cyfrowej w Internecie nie jest jednak użytkiem dozwolonym w rozumieniu ustawy. Ogranicza to w znacznym stopniu możliwości udostępniania zbiorów cyfrowych w odniesieniu do prezentacji książek i innego typu dokumentów bibliotecznych opublikowanych w XX i XXI wieku, które są najbardziej poszukiwane przez czytelników.

Podkreślić należy, że ochrona prawno-autorska nie ogranicza możliwości instytucji kultury w zakresie digitalizacji obiektu i przechowywania jego reprodukcji cyfrowej.

Publikacja cyfrowa w Internecie utworów, które nadal objęte są prawną ochroną, ponieważ nie jest objęta wyjątkiem opisanym w art. 28 prawa autorskiego, wymaga uzyskania zgody podmiotu uprawnionego. Ustalenie tego podmiotu jest również problematyczne w wielu przypadkach. Zatem ważnym elementem realizacji strategii udostępniania reprodukcji cyfrowych powinna być regulacja ułatwiająca instytucjom kultury publikację w Internecie obiektów o nieustalonym autorstwie (tzw. dzieł osieroconych) oraz publikacji typu out-of-print (nieдоступnych w handlu księgarskim). Jest to zgodne z wytycznymi opracowanymi przez High Level Expert Group on Digital Libraries².

Znaczenie digitalizacji europejskiego dziedzictwa kulturowego, a tym samym problemy i wyzwania związane z praktyczną realizacją zostały też odpowiednio uznane przez Komisję Europejską. Fundamentalnym dla sektora kultury jest komunikat Komisji z 30 września 2005 roku pt. *i2010 Biblioteki cyfrowe*. Dokument ten w całości poświęcony został kwestii digitalizacji dziedzictwa kulturowego oraz zagadnieniom finansowym, organizacyjnym, technicznym oraz - prawnym. W dokumencie tym czytamy:

Digitalizacja oznacza sporządzenie kopii, co może okazać się problematyczne z uwagi na prawa własności intelektualnej (IPR). Dyrektywa 2001/29/WE w sprawie harmonizacji niektórych aspektów praw autorskich i pokrewnych w społeczeństwie informacyjnym³ przewiduje wyjątek dla określonych czynności zwielokrotniania dokonywanych przez ogólnodostępne biblioteki, instytucje edukacyjne, muzea lub archiwa.

W dokumencie tym Komisja odniosła się również do kwestii udostępniania online zasobów cyfrowych, stwierdzając:

---

² Report on Digital Preservation, Orphan Works, and Out-of-Print Works. Selected Implementation Issues (adopted by the High Level Expert Group at its third meeting on 18.4.2007). [Dostęp 1 marca 2009]. Dostępny w World Wide Web: http://www.cenl.org/docs/Report_Digital_Preservation_Orphan_Works_Out-of-Print_Works_Selected_Implementation_Issues_June07.pdf

³ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 22 maja 2001 r., Dz.U. L 167 z 22.6.2001, str. 10.

Tradycyjny model usług bibliotecznych, oparty na wypożyczaniu fizycznych materiałów znajdujących się w posiadaniu bibliotek, jest trudny do przetransponowania do środowiska cyfrowego. Zgodnie z obowiązującymi przepisami wspólnotowymi oraz porozumieniami międzynarodowymi, materiały powstałe w wyniku digitalizacji mogą być wykorzystywane online jedynie wtedy, jeśli są wolnodostępne⁴ lub za wyraźną zgodą właścicieli praw do nich. (...) Stworzenie biblioteki online oferującej dzieła wykraczające poza „materiały wolnodostępne” nie jest możliwe bez zasadniczych zmian w przepisach dotyczących praw autorskich lub odpowiednich umów z posiadaczami praw autorskich, zawieranych indywidualnie. W tym kontekście istotne znaczenie ma kwestia przejrzystości/wyjaśnienia statusu dzieł pod względem praw autorskich. W niektórych przypadkach koszty określenia statusu dzieł pod względem praw autorskich będą wyższe niż same procesy digitalizacji oraz udostępnienia online. Tak jest w szczególności w przypadku tzw. „dzieł osieroconych” – filmów lub książek, w przypadku których określenie, kto jest posiadaczem praw autorskich, jest niemożliwe lub bardzo trudne.

Dzieła osierocone

Istniejące dokumenty europejskie dotyczące postępowania z utworami osieroconymi mają charakter zaleceń, a zatem nie mają mocy prawnej. W praktyce nie da się stosować ich wytycznych w procesie masowej digitalizacji zbiorów bibliotecznych ze względu na znaczne koszty pracy bibliotekarzy zajmujących się starannym poszukiwaniem twórców dzieła oraz związane z tym znaczące spowolnienie procesu publikacji reprodukcji cyfrowych. Szczególnie istotną kwestią jest zatem ustalenie jednolitego prawodawstwa wewnątrzspółnotowego, pozwalającego na obrót utworami osieroconymi w ramach UE.

Należałoby zatem ustanowić kolejny wyjątek od ochrony prawno-autorskiej dla utworów osieroconych i zezwolić na ich publikację w bibliotekach cyfrowych, przy zapewnieniu mechanizmu, który pozwoli ewentualnym właścicielom praw autorskich na wyrażenie protestu przeciwko publicznemu udostępnianiu utworu. Można rozważyć ustawowe zobowiązanie wszystkich, którzy roszczą sobie jakieś prawa do digitalizowanych utworów, aby zgłaszali swoje roszczenia bibliotekom w określonym terminie wraz ze stosownymi dowodami pod rygorem przedawnienia tych roszczeń.

---

⁴ Termin „wolnodostępne” jest tu używany w wąskim znaczeniu i odnosi się do zasobów informacji, które są wolno dostępne dla wszystkich i mogą być przez nich wykorzystywane, np. z powodu wygaśnięcia praw autorskich.

Nie ulega wątpliwości, że dostęp do cyfrowego dziedzictwa kultury musi być jak najszerszy i swobodny dla wszystkich obywateli RP. Niemniej, tworzenie, a przede wszystkim udostępnianie zasobu cyfrowego, musi być zgodne z krajowymi, jak i międzynarodowymi regulacjami dotyczącymi praw autorskich. Projekty digitalizacyjne powinny respektować prawa własności intelektualnej (prawa właścicieli materiału przeznaczonego do digitalizacji, prawa właścicieli zdigitalizowanego materiału, prawa lub licencje udzielone instytucji na udostępnianie materiału zdigitalizowanego, prawa lub licencje udzielone użytkownikom zasobów cyfrowych). Pogodzenie tych dwóch zagadnień (powszechnej dostępności oraz dbałość o respektowanie prawa) jest wyzwaniem, z którym zmagają się wszystkie państwa tworzące biblioteki cyfrowe. Problemy związane powszechnym udostępnianiem oraz restrykcjami prawa autorskiego w kontekście budowy społeczeństwa informacyjnego, równouprawnienia w dostępie do wiedzy i nauki, są przedmiotem troski zarówno państwa Polskiego, jak i oficjalnych gremiów europejskich.

Wolny dostęp do zasobów cyfrowych

Prawo autorskie, obowiązujące w odniesieniu do dokumentów cyfrowych, spowodowało powstanie na całym świecie ruchów propagujących wolny dostęp do zasobów cyfrowych (np. ruchu Open Access, który walczy o wolny dostęp do publikacji naukowych). Przedstawiciele organizacji działających na rzecz wolnego dostępu zalecają autorom udostępnianie swoich dzieł na zasadach licencyjnych za pomocą specjalnie przygotowanych wzorców licencji. W odniesieniu do dokumentów tekstowych najpopularniejsza jest licencja Creative Commons, która pozwala twórcom utworów zachować własne prawa i jednocześnie dzielić się swoją twórczością z innymi. Zasada „wszelkie prawa zastrzeżone” zostaje zastąpiona zasadą „pewne prawa zastrzeżone”. Choć licencje Creative Commons zostały dostosowane do polskiego systemu prawnego, niektórzy prawnicy wyrażają wątpliwości co do pełnej zgodności. Prawo nadal zawiera bezwzględnie obowiązujące przepisy, które utrudniają twórcom swobodne dysponowanie własną twórczością. Przykłady wykorzystywania takich licencji można znaleźć wśród instytucji akademickich, instytucji publicznych i administracji rządowej. Licencje te zyskały również aprobatę bibliotek cyfrowych i są stosowane m.in. w Cyfrowej Bibliotece Narodowej Polona.

1.8. Największe projekty digitalizacyjne

Europeana

Projekt Europeana jest rezultatem wieloletnich dyskusji toczących się wokół budowy Europejskiej Biblioteki Cyfrowej, której utworzenie zapowiedziano w dokumencie „i2010: Europejskie Społeczeństwo Informacyjne w roku 2010”, opublikowanym przez Komisję Europejską we wrześniu 2005 roku. Decyzję utworzenia Europejskiej Biblioteki Cyfrowej potwierdzały kolejne dokumenty unijne, m.in. „Zalecenie Komisji Europejskiej z dnia 24 sierpnia 2006 r. w sprawie digitalizacji i udostępnienia w Internecie dorobku kulturowego oraz w sprawie ochrony zasobów cyfrowych” oraz „Konkluzje Rady w sprawie digitalizacji i udostępniania w Internecie dorobku kulturowego oraz w sprawie ochrony zasobów cyfrowych”.

Uruchomiony w listopadzie 2008 roku portal Europeana umożliwia dostęp do różnorodnych obiektów cyfrowych pochodzących z bibliotek, archiwów, archiwów audiowizualnych i muzeów krajów europejskich. W końcu sierpnia 2009 r. zbiory Europeany liczyły 4,6 miliona obiektów. Obecnie zawartość portalu jest dostarczana przez ok. 1000 instytucji z terenu całej Europy, a 150 instytucji uczestniczy w bezpośrednich pracach nad budową portalu. W najbliższym czasie portal będzie intensywnie rozbudowywany i wyposażany w nowe funkcjonalności, w szczególności elementy Web 2.0 oraz funkcje wspierające wielojęzyczny dostęp do zasobów cyfrowych.

Polskim partnerem projektu Europeana jest Biblioteka Narodowa, która od 2007 r. brała udział w tworzącym wspólny punkt dostępu dla cyfrowego dziedzictwa europejskiego projekcie EDLnet: Thematic Networks, a obecnie jest partnerem projektu Europeana v 1.0, którego celem jest uruchomienie pełnej wersji portalu w końcu 2010 r.

Od listopada 2008 r. w Europeanie dostępne są zasoby Cyfrowej Biblioteki Narodowej Polona, a od grudnia 2009 r. – również Federacji Bibliotek Cyfrowych, udostępnionych w ramach projektu EuropeanaLocal.

Elektroniczne Archiwum Zabytków Piśmiennictwa Polskiego

Od stycznia 2008 r. działa trzyletni projekt badawczy zamówiony przez Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego pod nazwą „Elektroniczne Archiwum Zabytków Piśmiennictwa Polskiego”, który realizuje konsorcjum w składzie: Biblioteka Narodowa, Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych, Naukowa i Akademicka Sieć Komputerowa, Instytut Badań Literackich Polskiej Akademii Nauk, Instytut Historii Polskiej Akademii Nauk.

Biblioteki cyfrowe i książka elektroniczna

Celem projektu jest opracowanie całościowej koncepcji digitalizacji zabytków piśmiennictwa polskiego powstałych do 1600 roku, będących własnością państwa, instytucji prywatnych oraz kościelnych, i określenie kanonu piśmiennictwa polskiego, jak również przygotowanie systemu informatycznego, umożliwiającego zarządzanie zbiorem kopii cyfrowych zabytków piśmiennictwa polskiego oraz zapewnienie powszechnego dostępu do nich przy pomocy sieci Internet. Wspecjalizowane narzędzia wspomagające wyszukiwanie oraz opracowywanie cyfrowych obiektów i ich kolekcji będą służyć pomocą w badaniach naukowych, natomiast prezentacja w atrakcyjnej formie sprzyjającej edukacji będzie zachęcać młodych użytkowników do zapoznawania się z dziedzictwem narodowym. Rezultatem projektu będzie również udostępnienie w Internecie w ciągu najbliższych lat najważniejszych dla polskiej kultury tekstów i dokumentów, określających polską tożsamość narodową.

Cyfrowa Biblioteka Publikacji Naukowych Academica

Cyfrowa Biblioteka Publikacji Naukowych Academica jest nowatorskim projektem polegającym na utworzeniu cyfrowej bazy danych książek i czasopism naukowych oraz ich udostępnieniu dzięki wdrożeniu systemu wypożyczeń międzybibliotecznych plików elektronicznych. Dostęp do zbiorów naukowych przechowywanych w bibliotekach w sposób tradycyjny jest często niewystarczający ze względu na ograniczoną liczbę dostępnych egzemplarzy, co stanowi utrudnienie w pracy naukowej. Biblioteka Narodowa, która gromadzi wszystkie ukazujące się w Polsce tytuły publikacji naukowych, umożliwi znacznie szerszy dostęp do publikacji naukowych znajdujących się w jej zbiorach.

Według założeń projektu w latach 2010-2013 ze zbiorów BN zostanie wyselekcjonowanych oraz poddanych digitalizacji 170 tysięcy książek i czasopism z wszystkich dziedzin nauki. Zbudowany w ramach projektu zbiór publikacji będzie systematycznie powiększany. Wyboru dokonają eksperci rekomendowani przez Fundację na Rzecz Nauki Polskiej. Dostęp do cyfrowych wersji publikacji naukowych uzyskają czytelnicy ponad pięciuset polskich bibliotek naukowych, w tym także bibliotek uczelni prywatnych. Według wstępnych szacunków z zasobów Akademiki skorzysta blisko półtora miliona użytkowników.

Projekt Academica powstał z inicjatywy i według pomysłu Fundacji na Rzecz Nauki Polskiej. Projekt jest współfinansowany przez Unię Europejską z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego w ramach Programu Operacyjnego *Innowacyjna Gospodarka*, zaś realizowany przez Bibliotekę Narodową oraz Naukową i Akademicką Sieć Komputerową (NASK) w latach 2010 – 2013. Przewidywany koszt projektu wyniesie blisko 35 mln złotych.

Biblioteki cyfrowe i książka elektroniczna

Śląska Internetowa Biblioteka Zbiorów Zabytkowych

Celem projektu Śląska Internetowa Biblioteka Zbiorów Zabytkowych jest poszerzenie dostępu do cennych dzieł piśmiennictwa o znaczeniu ponadregionalnym, który ze względów ochronnych jest ograniczony. Adresatami projektu są naukowcy, dydaktycy i studenci szeregu dyscyplin naukowych, a także, ze względu na globalną prezentację zasobów, szeroka, krajowa i zagraniczna publiczność zainteresowana dostępem do zabytków dziedzictwa kulturowego, przechowywanych w Bibliotece Śląskiej.

W ramach projektu powstanie zasób cyfrowy liczący blisko 27.000 publikacji, utworzonych w drodze skanowania zbiorów zaliczanych do Narodowego Zasobu Bibliotecznego. Digitalizacja dzieł wytypowanych przez bibliotekarzy Zbiorów Specjalnych i Zbiorów Śląskich, prócz udostępnienia interesującego przekroju dokumentów, przyczyni się do zdobycia przez pracowników Biblioteki specjalistycznego doświadczenia w zakresie cyfryzacji różnych rodzajów piśmiennictwa.

W aspekcie technologicznym realizacja projektu umożliwi wdrożenie kompleksowego rozwiązania technicznego służącego tworzeniu, opracowaniu i prezentacji cyfrowych postaci zbiorów zabytkowych. Zamierzenie zostanie zrealizowane przez techniczny system złożony z profesjonalnych, specjalizowanych skanerów (w tym jednego z możliwością rejestracji faktur powierzchni), oprogramowania przetwarzającego skanowane obrazy, infrastruktury sprzętowej zapewniającej długoterminowe przechowywanie i archiwizację cyfrowych zbiorów. Projekt przewiduje integrację powstałego rozwiązania ze Śląską Biblioteką Cyfrową, która stanie się prezentacyjnym systemem utworzonych cyfrowych publikacji.

Projekt jest współfinansowany przez Unię Europejską ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego w ramach w ramach działania 11.1 *Ochrona i zachowanie dziedzictwa kulturowego o znaczeniu ponadregionalnym*, priorytetu XI *Kultura i dziedzictwo kulturowe* Programu Operacyjnego *Infrastruktura i Środowisko 2007-2013*. Koszt projektu wynosi 7.200.000 zł.

Jagiellońska Biblioteka Cyfrowa

Celem projektu Jagiellońska Biblioteka Cyfrowa jest stworzenie platformy cyfrowej, z której będą udostępniane zdigitalizowane zbiory najstarszej polskiej uczelni. W pierwszej fazie - w ramach trwającego trzy lata projektu (2010-2012) - zostaną zabezpieczone, zdigitalizowane i zarchiwizowane cenne obiekty ze zbiorów specjalnych Biblioteki Jagiellońskiej oraz bardzo zniszczone i zagrożone rozpadem kwaśnego papieru gazety z XIX i początku XX wieku. Poza projektem do JBC będą włączane wszystkie zdigitalizowane zbiory Uniwersytetu

Jagiellońskiego.

Do końca 2012 roku zdigitalizowany zostanie "Dziennik Polski", "Gazeta Lwowska", "Gazeta Narodowa", "Głos Narodu", "Nowa Reforma", "Nowości Ilustrowane", "Słowo Polskie", "Sprawozdania Stenograficzne Sejmu Galicyjskiego" oraz 215 tytułów jedyńych w Polsce egzemplarzy czasopism. Obok świadków formowania się nowoczesnego społeczeństwa polskiego w wieku XIX i na początku XX, w JBC zostaną udostępnione reprodukcje cyfrowe zbiorów należących do kolekcji zbiorów specjalnych z Oddziału Rękopisów, Starych Druków, Zbiorów Muzycznych, Graficznych i Kartograficznych oraz Wydawnictw Rzadkich. Łącznie będą to 1222 tomy czasopism oraz 1644 książek i jednostek zbiorów specjalnych.

Projekt jest współfinansowany przez Unię Europejską ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego w ramach w ramach działania 11.1 *Ochrona i zachowanie dziedzictwa kulturowego o znaczeniu ponadregionalnym*, priorytetu XI *Kultura i dziedzictwo kulturowe* Programu Operacyjnego *Infrastruktura i Środowisko 2007-2013*. Koszt projektu wynosi 5 mln zł.

2. Książka elektroniczna (e-książka)

2.1. Czym jest książka elektroniczna?

Od początku XXI w. obserwujemy stale rosnącą popularność książek elektronicznych (e-booków). Pojęcie książki elektronicznej ma dwa znaczenia. Z jednej strony pod pojęciem e-książki rozumiemy plik tekstowy – treść zapisaną w formie elektronicznej możliwą do odczytania na urządzeniu komputerowym przy użyciu odpowiedniego oprogramowania. Z drugiej strony popularne jest traktowanie jako e-książek samych urządzeń służących do czytania tego typu publikacji, chociaż właściwsze jest określanie tego typu urządzeń jako e-czytników. Książki elektroniczne są publikowane na nośnikach typu off-line (płyty CD/DVD) oraz – coraz częściej – dostępne online w portalach internetowych. Są gromadzone przez Bibliotekę Narodową, która zgodnie z ustawą o bibliotecznych egzemplarzach obowiązkowych z 1996 r. otrzymuje egzemplarz obowiązkowy publikacji, zapisanych na informatycznych nośnikach danych. Od kwietnia 2009 r. są przechowywane i udostępniane w Repozytorium Dokumentów Elektronicznych Biblioteki Narodowej, które gwarantuje trwałość zapisu, nieosiągalną w przypadku dokumentów przechowywanych na zewnętrznych nośnikach pamięci. Obiekty cyfrowe, powstające drogą skanowania oryginałów, co jest

w głównej mierze domeną bibliotek cyfrowych, rzadko określa się mianem e-książek, choć coraz częściej po zeskanowaniu biblioteki poddają pliki graficzne składające się na książkę optycznemu rozpoznawaniu tekstu i tworzą pliki z warstwą tekstową (np. PDF, DjVu), które można już określić e-książki. Wydaje się, że cechą wyróżniającą kategorię plików zwanych e-bookami jest możliwość łatwego ich kopiowania, przekształcania do innych formatów i odtwarzania na różnorodnych urządzeniach, podczas gdy dokumenty cyfrowe w bibliotekach przeznaczone są do korzystania w ich macierzystym środowisku (bibliotece cyfrowej).

2.2. E-czytniki

Na początku kariery książek elektronicznych odtwarzano je przede wszystkim na komputerach, laptopach oraz palmtopach. Od początku XXI w. zaczęły pojawiać się przenośne urządzenia do odczytu e-książek, nazywane czytnikami, lub wprost e-bookami, a w ostatnich latach coraz bardziej popularne stają się telefony komórkowe, dające możliwość odtwarzania e-książek w dedykowanych dla nich formatach. E-czytniki wykorzystują najczęściej technologię e-papieru (e-paper) pozwalającą na bardziej komfortowe czytanie tego typu publikacji na czytniku niż np. na komputerze. Poszczególne marki czytników obsługują najczęściej jeden lub kilka promowanych przez siebie formatów, większość z nich pozwala na odczyt najpopularniejszego wśród użytkowników formatu PDF. Dają możliwość przechowywania w pamięci od kilkuset do kilku tysięcy książek, robienia zakładek, a niektóre również pozwalają na opatrywanie tekstu komentarzami użytkownika lub odtwarzanie plików dźwiękowych (audioksiążek). Coraz popularniejsze są również czytniki z technologią WiFi umożliwiającą bezprzewodowy dostęp do Internetu i zakup e-książek bezpośrednio w księgarniach internetowych. Na polskim rynku obecne są m.in. czytniki iRex, Onyx Boox, Ectaco jetBook, polski eClicto, iLiad oraz Cybook Gen3 i Opus firmy Bookeen. Możliwe do dostania są również czytniki Amazon Kindle oraz SonyReader. Na obecnym etapie żadna z marek czytników nie zdominowała rynku, mimo bardzo dużej popularności czytnika Amazon.

2.3. Zalety i wady książki elektronicznej

Niewątpliwie jedną z przyczyn tej popularności jest stały wzrost wykorzystania Internetu oraz bardzo niskie koszty produkcji i dystrybucji książek elektronicznych, w porównaniu z papierową książką tradycyjną. Książki elektroniczne są zatem nieco tańsze od papierowych, są intensywnie promowane przez wydawców oraz – co może być argumentem w niektórych

środowiskach – ich produkcja jest ekologiczna i nie przyczynia się do dewastacji środowiska naturalnego. Dzięki możliwości przeszukiwania pełnotekstowego są szybkim narzędziem wyszukiwawczym, co szczególnie jest cenione przez uczniów i studentów. Podkreślić też należy, że pojawienie się książek elektronicznych zaktywizowało autorów książek, którzy bardzo niskim kosztem i bez pośrednictwa wydawcy mogą publikować swoje utwory literackie.

Za wady książek elektronicznych uważa się mało przyjazną dla wzroku czytelnika formę (choć zmienia się to w związku z wprowadzeniem technologii e-papieru), „bezosobowość” kontaktu z tekstem w postaci elektronicznej, dużą różnorodność formatów użytkowych oraz możliwość stosunkowo łatwej straty tekstu książki.

2.4. Rynek książki elektronicznej

Mimo coraz większej popularności e-booków, przyjęć jednak należy, że rynek książki elektronicznej jest nadal na wczesnym etapie rozwoju. Wskazują na to między innymi:

- ▶ Brak jednolitego kształtu książki elektronicznej, która nadal naśladuje książkę w postaci tradycyjnej. Coraz częściej spotyka się publikacje elektroniczne, w których strony usytuowane są pionowo, jedna nad drugą, co umożliwia łatwiejsze przewijanie stron na ekranie komputera, lecz również popularne są książki w pojedynczych stronach, numerowanych jak w książkach papierowych, przygotowane do odtwarzania w przenośnych czytnikach, których kształt jest zbliżony do bloku książki w formacie A5. Rzadko spotyka się książki, oparte na strukturze html, choć kilka lat temu wydawało się, że będą one najpopularniejszą postacią publikacji elektronicznych. Stwierdzić jednak można, że użytkownicy najchętniej korzystają z postaci zbliżonej do publikacji na papierze, z marginesami, numeracją stron, plikiem graficznym na początku naśladującym okładkę oraz stroną tytułową w tradycyjnej formie. Przypomina to nieco wczesny etap rozwoju książki drukowanej - XV-wieczne inkunabuły - które swoją formą naśladowały książkę rękopiśmienną, by wyewoluować w ciągu kilkudziesięciu lat do formy charakterystycznej dla drukowanej do dziś książki papierowej. Dlatego też spodziewać się można, że książka elektroniczna przybierze w przyszłości odmienną, właściwą sobie formę.
- ▶ Niejednoznaczności terminologiczne. Publikacje przeznaczone do odtwarzania na urządzeniach komputerowych lub o cechach zbliżonych do urządzeń komputerowych (palmtopy, czytniki) mają wiele nazw: książka elektroniczna, e-book,

eBook, e-książka, mo-book, publikacja cyfrowa. Zaznaczyć tu należy, że nazwy te stosuje się zazwyczaj do publikacji o charakterze born-digital (naturalny dokument cyfrowy), tworzonych przez wydawców lub użytkowników w postaci pierwotnie cyfrowej.

- ▶ Brak ujednoczonych formatów prezentowania książek elektronicznych. Charakterystyczna dla e-booków jest mnogość formatów, w których są prezentowane (np. ePub, pdf, txt, doc, rtf, DjVu, prc, lit, html, jar, jad). Część formatów jest dedykowana dla określonego rodzaju urządzeń, a konwersja między poszczególnymi formatami jest często zadaniem trudnym, dlatego też na forach internetowych znaleźć można wiele porad, jakimi programami można odczytywać poszczególne formaty oraz jak dokonywać między nimi konwersji. Podkreślić należy, że formaty użytkowe nie mają prawdopodobnie długiej perspektywy czasowej, albowiem istnieje przypuszczenie, że części z nich nie da się odczytać na nowszych urządzeniach w nieodległej przyszłości, podobnie jak dziś nie da się łatwo otworzyć wielu plików z początku lat 90-tych. Dlatego też biblioteki prowadzące proces digitalizacji przechowują swoje zasoby cyfrowe w tzw. formatach bezstratnych (najczęściej obecnie jest to format TIFF 6.0), z których generować można różnorodne formaty użytkowe.
- ▶ Duża różnorodność urządzeń do odtwarzania książek elektronicznych.

Mimo że rynek e-booków wciąż się kształtuje, można przyjąć, że dostępnych jest już co najmniej kilkadziesiąt tysięcy publikacji w postaci elektronicznej, które można kupić lub w pojedynczych przypadkach skopiować za darmo na kilkadziesiąciu portalach internetowych. Ceny e-książek wahają się od kilku do nawet kilkadziesiąciu złotych. O rosnącej popularności e-booków może świadczyć fakt, że stają się przedmiotem piractwa komputerowego i są dostępne powszechnie w tzw. nielegalnym Internecie.

Wielkość rynku e-booków jest jeszcze trudna do oszacowania. Polski Internet oferuje dziś sprzedaż e-booków ze stron takich jak: Nexto (2100 e-booków), Virtualo (1260 e-booków), eClicto (900 tytułów) i BezKartek (ponad 12 tys. e-książek, z czego ponad 1100 w języku polskim).

Bartłomiej Roszkowski, prezes NetPress Digital, właściciel serwisu specjalizującego się w sprzedaży cyfrowych książek w wypowiedzi, której udzielił dla „Dziennika Gazety Prawnej” z 17 stycznia br. szacuje wielkość sprzedaży e-książek na około 6–7 mln zł. Łukasz Gołębiwski, prezes Biblioteki Analiz, analityk rynku skłania się również ku tej liczbie.

Wielkość rynku pokazuje dynamika rozwoju największej polskiej platformy udostępniającej cyfrowej książki. 2 lutego br. na Nexto.pl dostępnych było ponad 2100 e-booków (w momencie startu, czyli 10 stycznia 2008 roku w ofercie platformy dostępnych było 700 tytułów). Platforma współpracuje z ponad 120 wydawcami książkowymi i prasowymi.

W sumie, w poprzednim roku serwis Nexto odwiedziło ponad 3,8 mln Internautów. Nexto.pl realizuje miesięcznie ponad 2100 opłaconych zamówień. W 2009 roku na Nexto.pl zostało sprzedanych ponad 50 tys. książek. Obecnie udział segmentu książek audio i e-booków w ogólnej sprzedaży firmy stanowi obecnie już 67 proc. Pozostałe przychody generuje sprzedaż prasy.

Spółka NetPress Digital osiągnęła za 2009 rok przychód ze sprzedaży książek i innych publikacji elektronicznych w wysokości ponad 960 tys. zł.

Spółka pozycjonuje się jako największy agregator publikacji w wersji elektronicznej. W tym celu, oprócz kanału bezpośredniej sprzedaży funkcjonuje NextoAPI – hurtownia z cyfrowym kontentem, dzięki której współpracę mogą podjąć zewnętrzne podmioty, sklepy i szybko rozpocząć samodzielną sprzedaż książek elektronicznych.

2.5. Czy elektroniczna książka może zwiększyć czytelnictwo?

Stan czytelnictwa książek uwarunkowany jest dwoma rodzajami czynników - z jednej strony potrzebami społecznymi w tym zakresie, z drugiej – dostępnością książek. Książka elektroniczna stwarza przede wszystkim nowe możliwości dostępu.

Mówiąc dziś o książkach elektronicznych (e-książkach) mamy na myśli teksty utworów, dzieł, czy publikacji (zarówno literackich jak i nieliterackich), udostępnianych w postaci integralnego pliku elektronicznego w dowolnym formacie (np. PDF lub doc.), nieprzywiązanych do jakiegokolwiek nośnika, a wręcz przeciwnie - możliwych do zapisania i odczytania na różnych urządzeniach elektronicznych, począwszy od komputera stacjonarnego i przenośnego, poprzez palm-topy, odtwarzacze multimedialne, czy telefony komórkowe, na specjalnych czytnikach e-książek kończąc.

Rozpowszechnianie książek elektronicznych jest możliwe na fizycznych nośnikach, jednak najpowszechniejszy, najwygodniejszy i najtańszy kanał ich udostępniania stanowi dziś niewątpliwie Internet.

Stąd zbiorowość potencjalnych odbiorców książek elektronicznych praktycznie ogranicza się do użytkowników Internetu - osób posiadających podstawowe kompetencje komputerowe, a w tych ramach zawęża się ponadto do osób mniej lub bardziej regularnie czytających.

W 2009 roku po raz pierwszy można było stwierdzić, że liczba użytkowników Internetu przekroczyła liczbę odbiorców tradycyjnego medium druku, jakim jest książka.

Czytelnictwo książek elektronicznych na próbie ogólnopolskiej IKICZ BN badał w latach 2002 i 2006.

- ▶ Główny atut elektronicznego obiegu książek nie ma charakteru ilościowego, ale jakościowy - stwarza bowiem jedyną w swoim rodzaju możliwość pojawiania się w obiegu czytelniczym treści nowych, ważnych, a często inaczej trudno dostępnych.
- ▶ Rozwój obiegu książek elektronicznych wzbogaca obieg tradycyjny i stanowi dlań uzupełnienie i stąd może, jeśli nie zwiększyć ogólnopolskie wskaźniki czytelnictwa, to przynajmniej zahamować ich obserwowany spadek.
- ▶ Warunkiem jest dostępność w Sieci oraz popularyzacja tej formy przekazu treści tekstowych, szczególnie wśród młodzieży szkolnej - poprzez włączenie e-książek w proces edukacyjny jako nowej, atrakcyjnej formy udostępniania wiedzy i literatury.
- ▶ Aczkolwiek elektroniczny obieg czytelniczy nie zastąpi edukacji czytelniczej i kształtowania przez szkołę potrzeb czytelniczych, to szczególną szansę stwarza młodzieży wiejskiej — gdyż rozwiązuje problemy wynikające z niedostatecznej infrastruktury bądź też ubogiej oferty bibliotecznej.
- ▶ Wobec obserwowanych tendencji światowych, jak również wobec ekspansji w internetowym obiegu treści audiowizualnych, szerokie udostępnianie polskiego piśmiennictwa w wersji elektronicznej staje się cywilizacyjną koniecznością.